

Три долі

Автор:

Марко Вовчок

Три долі

Вовчок Марко

Марко Вовчок

ТРИ ДОЛІ

I

У слободі я родилась – П'ятигір. Там, недалечке од нас, – може, коли Слободянські сторони доводилось переїздить, то чували, – стара жона викопала печери у крейдяній горі? Тридцять чи сорок літ копала, – такі великі викопала, господи! Було, ми ходимо малими по печерах тих, – запалимо віти соснові та й ходимо; а хід узенький та низький і дуже трудний. Між людьми йде, що була то жона вельми древня й немочна, а духу великого. То, було, як вже їй сили перейметься – упаде по трудах тяжких та тільки заплаче до бога, то – як зілля під росю – знов одживіє та й знов копа і копа. Була вона господом улюблена. Така осталась пам'ять її свята.

Як вийти з тих печер та стати до сонця, – перед тобою усе тільки гори крейдяні білють високі, а між горами тими узенька річка, прозора і глибока, дзюрчить. Прудко біжить та річка гоней із двадцять, до самої луки зеленої, – по луці вже тихо і широко розливається і тихо далі леліє попід гаями, а там у високих очеретах десь пропадає.

Слобода наша над самою лукою річковою, на п'яти горах стоїть крейдяних, осаджена високо у давні віки од ворога татарина, щоб нагло не збіг; здалека зоглядали з гір, ховалися й рятувались. Гори вже ті травою зеленіють, уросли садками густими. Межи білих хаток цвіте й вишня рясна, й тонковерха тополя пахучим листом шелестить; де над ворітьми темна дрібнолиста груша, як намет, укриває або гіллястий ясокір буяє; в березі калина розрослася, повиростали верби. З гір на воду городи бучні розвелись. Там-то зілля, овочу! Там-то цвіту! Там-то стежечок і до води й до сусіди, і до другої. Все то позбігали, повиходжували легесенькі ніжечки дівочі.

Наша хата на горі, на самому шпилечку стояла. Далеко й широко навкруги очима скинути.

Як-то часто приходять мені на ум молоді літа: де що було, як... Вже старуха сива, а пам'ять молода не забулась...

Отсе наша хата стояла на шпилечку... Було, вийду, сяду на призьбі, прислухаюся, придивляюся. Вечір тихий; сонечко за гору пада, блищить вода червоно і тихо леліє – не ронче; коло кожної хати гомін чути; там череду вже з паші женуть, а там пісень співають, а за річкою коваль кує... А ось вже й смеркає, небо мерхне і втихає земля, втихає – уже тихо. Ніч обняла. Висипались зорі золоті; зійшов ясний місяць – і все те у прозорій воді заблищало; защебетав соловейко, защебетав другий...

Я свого отця-неньки не знаю; я ще в сповиточку зосталася сиротою, і прийняв мене мій родич до себе, – Павло Булах звали. Його жінка мене викохала сполом з своєю дочкою; в їх хаті я й зросла, у їх і служити зосталася.

Родич мій був хазяїн заможний, хлібороб; шість пар волів у його велося, два плуги орали на хліб; брав і сіножатей у людей з сторін. Ходив він часом і на Дін, не щороку, а так, як йому по вигоді, привозив було рибу й спродував людям – хто попросить, а то й собі на споживок ішла. З того був йому не великий прибуток, коли б не вбиток, а що він дуже любив дорогу. Ще його батько чумакував і брав його з собою малого, то ще тоді він закохався у дорогах. Як ходив він переймом, то ходив, коли йому пожадається, не поспішаючись. Та вже, було, од дому до Дону, так як по своєму садкові гуляє. Було, як прийде отее додому, та веселий:

– Жінко! А та криниця в степу, біля Роблених Могил, зовсім засипалася...

Жінка хоч і не знає, що там за криниця така, а зараз пожалкує звичайненько:

- Отсе, - каже, - шкода ж кринички; і такечки зовсім-таки засипалася?

- А як ми з батьком покійним, було, ходимо - що там за вода була у тій криниці - чиста, як сльоза!

І почне розказувати, як-то було за батька і як тепер настало...

Жінка в його така була людина добра, така тиха, привітна, ввічлива. Я не чула зроду-віку мого од неї слова гіркого, не чула докору. Та й обличчя в її було таке, наче от вона се тільки з церкви божої повернулася. Сивенька вже була, а хороша та чепурна, як тая лебедя.

Хазяїн був чоловік кремезний і норавливий. Любив він дуже і жінку й дочку, та хотів, щоб слухали вони його, не питаючи, не озиваючись. Чи у господарстві, чи так, він сам за усе погадає, й поміркує, і преділить, а жінці тільки скаже, коли треба. Вона ж завсіди, було, погодиться, як він схоче; вона усе прийма.

Була в їх дочка Катря... Ся не в матір зародилася - палка, прудка дівчина - трудно їй було батеньку коритись. Було, як здвигне старий брови, стисне уста тонкі та блисконе оком своїм чорним - ми вже з паніматкою ледве дишемо, - одна Катря не боїться нічого: питає його, та розпитує, та суперечить, поки аж батько не покрикне: «годі!» - таким голосом, що й найсміліше у світі стихне... Після того ще довго у Катрі личко горить і слізки викочуються з очиць...

Хороша була та Катря. Було, отее, як убереться - одиначка, то вже нічого не жалували для неї, - плахта на їй шовкова, хустка з золотими квітами, з золотою габою зав'яже, а з правого боку квіточка. Корсет зелений з байки або з сукна. Коса в неї була така, що було й рукою не ссягне, - і кісників не носила, тільки стрічка вплетена червона або голуба. Намисто добре; на намисті дукач з камінням дорогим; черевички на корочках високоеньких; сорочка тонесенька, вишивана до самих чохол... Увійде було вона де гостей людно, - всі помовкнуть і на неї дивляться-здивляються, а вона і всміхнеться, і засоромиться.

Що то за весела! Що то за шамка була! Родичів у нас багато: той оженився, той заміж іде, - то між своїм родом нагуляєшся.

На весілля чи на вечорниці – як-то було Катря весело поспішається! І хто її перетанцює, хто переспіває?..

А весною?! Скоро отее скресла крига, потанув сніг, із стріх закрапало, а з гір струмочки покотилися; сонечко гріє з-за весняних хмарок; вітрець дрімливий та теплий якийсь паше, – вже Катря веснянки заспівала. Іде слободою й співає, і дівчат на вулицю викликає.

Всіма, було, вона дівчатами верховодить. І дівчата її слухали, і дуже її любили; вона ж, було, з ними скільки раз на день і попосміється, і посвариться кілька раз, і обійметься...

Життя молодее! Пішло вже ти за водою!

Весна йде та йде. Ось вже і небо голубе і чисте, і вода голуба, провітчаста. Сонечко блищить і горить; гаї розвиваються; садки зацвітають; увечері десь тьохнув соловейко на листатому клені; кує зозуля на високій березі; гуде бджола; мигтять білі метелики понад молоденькою травичкою; хрущі літають гучливі... якийсь гомін, гук якийсь чи з-під землі, чи з води, чи з неба!..

Дожидаємо вечора, а увечері – на могилу. Ледве нам сяють місяцеві роги, тихо усе, – тільки ми співаємо, та десь млин меле, та вода в береги плескає...

У празник, було, ми зарані прокинемось до церкви, а з церкви по дівчат на слободу: аукає, збирає Катря дівчат:

– Дівчатонька! Ходімо ми на могилу!

– Ні, ходім у гай по суниці! – Ні, лучче вже на пологи, в степ! – Ні, в садок! – Там краще! – А там лучче! – А там веселіше!

І там, і там! І всюди гарно, і всюди весело, і всюди красно! І весела юрма дівчат жене, і пісня і регіт несеться...

Що то молоді літа золоті людям! Що задумав, все йому можна, все йому відрадісне, все втішно; а старому – як заказано!

Була у нас сусідка – удова Пилипиха: господиня на всю слободу. Яка хата, які городи, садок, скільки поля, степу, і баштан, і пасіка, і млин – чого вже не було там! З себе була огрядна, висока, чорнява, – все, було, у червоному очіпку красується і в зеленій юпці до усів; чоботи рипають, білі рукава мають широкі, – походжає собі де, то мов багата теща у вбогого зятя.

Пилипиха була ще давня товаришка і приятелька нашій матері, і жили вони з собою добре, любилися. Недолюбляв тільки батько удови, що така вона своеумка непокірлива; недолюбляла і вона його – обопільне. Що було старий у господарстві попорядкує, що там намислить чи зробить, – мати удові похваляться, – удова усе осудить. Хоч у вічі не скаже словами іноді, так зітхне або головою похитає. Ніяково наче їй було, що мати годить такечки старому, що так його слухає. Аби до нас прийшла, що старого дома немає, та й почне слова закидати, воду, як то кажуть, каламутити: «Що чоловік – господар у полі, а жінка – господиня в господі; та що лихе життя із тими самовольцями, що вже назауміру своїм упором ходять. Се як той хрін корінчастий: де вже розкорениться, то й посіяти за ним доброго нічого не можна. Лихе життя із такими!»

– А як же не лихе! – одказує мати наша удові. – Крив біг нас, нехай і діток наших боронить!

– Ще твій не норавливий, голубко? Ще тобі по йому голова не зв'язата? Ще тобі не тісно? Ще тобі не важко?

– Отсе! Чого ж мені важко? Чого мене лихом тим наділяете, що його зроду не було? Та мене чоловік мій ніколи словом недобрим не покартав...

– Піп то, він мовчить! Кажуть, що й кат не говіркий, а голову він одтинає! Мовчить!.. Та він мовчки усіх вас гнітить, під ноги собі топче... ні ради в вас, ні поради не спита – не шукає; поводитья, як той пан з підданками!

– Що 'тсе ти, любко, що 'тсе! Може, він трохи і мисливенький собі вдався, та він же на те розумний в нас; нам добре за ним; дякуємо йому...

– Авжеж! Авжеж! Ти б і ворогу своєму подякувала, ти така в бога, мабуть, сама одна! Мене б він такеньки не обійшов: я б йому довела свого, – побачив би він!

– Ну ж бо, серце!.. Буде вже! – одпрошується мати. – Ніяково мені тебе й слухати!

– А то ж я з, чого ‘тсе говорю, як не з приязні моеї? Мене що долігає? Що зачіпає?.. Тебе жалуючи, говорю, тебе люблячи! Ти як дитина, свого лиха не тямиш, недобачаєш, здорова!

То се вона, люблячи та жалуючи, було, їй і показує...

І справді – добра мисливши й люблячи щиро: удові здавалося, що як одбиватись од якого лиха руками, то хоч і не одіб’ешся вже, так боїщем натішишся славно.

Чудно буде, як іскажу, що удова, не любивши старого таки й гаразд, як, було, до нас прийде та його дома нема, то їй наче дуже стане досадно: тоді в неї і в городі не вродило гарно, і в полі недорід, і зими вона сподівається холодної; а як наш батько тут – вона дивиться жваво і наче ми усі їй тоді любіші і миліші...

От, було, тільки що зійдуться вони, зараз і почнуть якусь там ущипливу розмову між собою.

– Е, – каже, було, наш старий: – е, пані-сусідко! Я б вас де полковником настановив! То іншим молодицям мак сіять та моркву садити, а вам, їй же богу моему, вам отаманувати!

А сам, говорячи так, збоку якось на неї дивиться мудро, що горда удова тільки зчервоніє та очі гнівливі у землю спустить, поки аж зважиться йому одмовити.

– Се веселі жарти, пане-сусідоньку, – та все жарти; а ви мені яке розумне слово прокиньте.

– Вибачайте на розумнім – прийміть правдиве, сусідонько поважна!

І ще Пилипиха почервоніє...

Чи вона свого чоловіка небіжчика згадає (а вона часто любила його згадувати): «от чоловік був!», – зітхне важко, очі свої бистрі у землю спустить: «ох-ох! тепер його душенька в раю...»

– Дякуючи вам, сусідонько! – озветься батько. Вона так і спохне, і тугу забуде свою за небіжчиком.

– Мені дякуючи? – вхопиться за те слово: – за що мені?

А батько їй спокійненько та хитрово:

– А що, кажу, ви йому вимолили в бога місце в раю...

І завсіди, як тільки вони вкупі, – все отак заведуться ласкавими словами одного шпигати. Тичеться інша шпилька і така, що Пилипиха не стерпить, – угнівавшись, піде, високо голову свою горду несучи. Та се не на великі часи: хутко знов нас одвідає і знов так само суперечками та уразками, а сварок справжніх ніколи не бувало.

Була в удови дочка Маруся, наша подружниця, – теж однолітка з нами, – і добра, і люба, не сказати яка. Була кругловиденька, ясноока, уста рум'яні, як вишня; і висока, і ставна; брови на шнурочку; а голос... було, тільки заговорить, то здається, вже тебе пожалувала. Тиха була дівчина, така вже тиха, що наче вона чогось смутненька. Ніколи вона так швидко рум'янцем не спохне, як от Катря наша, не скрикне так ніколи, не кинеється, не заплаче, до впаду не затанцюється, не розсердиться до сварки; не втомлена гульбощами, горем не перемучена, ясна була собі, як тихее літо.

Ми з Катрею дуже ту Марусю любили, і було так: аби нам годинка вільна – біжимо-летимо до неї, хоч удови ми й боялися трохи: Катря і та мішалася перед удовиним поглядом. Було, як забіжиш до Марусі у робочу часину, – от, скучиш, – так слівце яке нашвидку перемовити, а тебе перестріне сама Пилипиха і стане перед тобою, немов стіна мідяна.

– А що, голубко? Десь уже в вас по роботі?

– Та ні, я се до Марусі прибігла на хвилиночку, забажалось одвідати.

– Спасибі, голубко, спасибі! Нас ще господь до якого часу милує!

І такеньки вона тебе, наче й ласкою, з хати вижене, тільки перед тобою стоячи та тобі в вічі глядячи.

Пилипиха була мати своїй дочці не податлива, не схильчива. Вона як ганила чоловіків-мисливців, так ще гірше їй було хазяйку, мовляла, непутящу бачити у сім'ї.

– Хазяйка – порадиця в хаті, – було, доводить, – а коли вона плоха, то яка буде порада? З плохих людей нема поради. Сім'ю свого треба хазяйці так тримати, як мак у жмені: а то розсиплеться усе, порохом піде за вітром.

Так вона й робила, як говорила. Дочку свою чи пошле куди, чи гуляти пустить, дочка в неї не спізниться, не забариться. Отее було, як наша Катря де загостює, та мати дивують – «що се доні нема?» – як тоді удова головою хитала! Хитає та й очі аж заплющить.

Нам з Катрею було життя вільне, бо батьку ніколи було нас стерегти – чи робимо ми, гуляємо; а мати – у матері, було, одпросимось, коли схочемо; забаримося, то вона за нас діло наше поробить, а нас тільки спита: «А що, чи добре гуляли?»

Було, під годинку добру, разом би нам із Марусею погуляти, а Марусі – не можна...

Колотила Пилипиха у нас в хаті, а наша Катря так само в неї.

– Життя ж твое, Марусю! – порікувала Катря, розсердившись (от не пустить удова дочку з нами чи що там), А Маруся їй:

– А що мое життя?

– Та як ти живеш – горюеш! Ані піти тобі, ані погуляти, ані чого забажати! Гірш ти коришся, ніж наймичка!

– Та се тобі так, Катре, а мені, дочці...

– Говори! Хіба я тобі віри пійму, що ти з своєї охоти усе на вгоду їй робиш? Вона ж така надто вже норавлива!

– Коли, правда, що й посумую; а все лучче, як я її втішу...

– З такою втіхою я б у домовину рада. Ще дасть тебе заміж за якогось гайдамаку старого, – ось побачиш, коли не віддасть!.. Ох, Марусечко мила! Марусечко люба! Бідна ж твоя головонька!

– Отсе, – сміється Маруся, – ся Катря то заздалегідь мене оплакує!

Катря вже і сама сміється.

– А так, так, – каже, – знай же мене, щирю приятельку!

– Катре, – попитала я в неї, – а як тебе батько віддасть за того, мовляла, гайдамаку?

– Хіба ж я піду? Я зроду не піду!

– А як батько присилує?

– Мене? Мене присилує? – покрикнула, почервоніла по саме волосся. – Я сама батькова дочка!

– Ну вже, ну! Годі тобі! Сама на себе лиха не закликай.

– Ви усі мене тим лихом страхаєте, як вовком! Може, й е воно десь у лісі, а може, й нема! Тепер в мене те стоїть за лихо пекуче, що мені слова промовити не вільно при батьку: тільки наменусь, усі моргають і кивають, що треба мені за язик вкуситися! Та колись-таки я з батеньком погомоню!

Ми того дуже боялися, розмови тії. Вже як було мати спою Катрю вмовляє, як прохає:

– Доню моя, доню! Шануйся, голубко, шануй батька. Не врази ти його яким словом або поглядом пустим, – слухай покірливо!

Катря матері обіцяє вже, а скоро батько у чому їй на перешкоді стане – чи там у ярмарку не звелить купувати якої одежини, чи воза не дасть поїхати куди – вже Катря просить назад своєї обіцянки. «Я скажу татові, мамо! Я тата ще поспитаю, мамо!..» – і вже гонить по хаті, вже розчервонілася, розгорілася, вже в очах сльози... Мати, було, її за руку з хати виведуть. Катря дуже матір любила, – для матері вже терпіла, її слухаючи.

III

Віддавала одна Булахова родичка дочку заміж. Молода з багатой сім'ї була, і бучне весілля справляли.

Ми собі на те весілля прибираємося, тройко нас вкупці з Марусею.

Ще коли почали до нас убігати дівчата, то одна, то друга – за те весілля гомоніти: і кого дожидають там, і якого людей тамечки запрошено.

Молода у друге село віддавалась, у Любчики, – од нашої слободи те село недалечка – на годину місця ходи, – то звідти, славили, усі будуть, а що вже дівчата та парубки любчівські, то неодмінно, – хіба б не дожив котрий, то з домовини не прийде. Отее ж було наші дівчата тільки охають розказуючи та аж за голову беруться, що яке-то вже те весілля буде пишне, та людне, та багате.

І пройшла ще чутка така між нами, що буде якийсь родич молодого, якийсь козак Чайченко, та такий вже хороший, та такий вже гарний – і не сказати, і не списати!

– А хто з вас його бачив? – пита дівчат Катря.

– Олена Чугаївна бачила, як із церкви йшла, – аж зітхає, як згадає. Да Маруся, здається, тож бачила? – говорять.

- Марусе! – крикне Катря, – ти бачила?.. А мовчить!.. Коли ж се ти його бачила?
- Як була з мамою у Любчиках на весіллі, – тоді бачила, – одмовила Маруся.
- Ну, хороший же він справді? Які очі? Які брови?
- Він чорнявий.
- Чи із тобою розмовляв? Що говорив він тобі? Чи ввічливий, чи він гордий?.. А до кого більш горнувся він?
- Годі-бо вам, дівчата, годі! – говорить Маруся.
- Розкажи, розкажи, та розкажи усе! Оступили її, схопили – не пускають.
- Що ж маю вам розказувати?
- Який він, – чи ввічливий, говіркий?
- Він ввічливий і не дуже говіркий.
- І трохи не гордий?
- Не знаю.

Да питання Марусі за питанням, та питають кожне по десяти раз, поки аж Маруся додому пішла.

Не було дівчатам вгаву: Чайченко – як на мислі, як на язиці; далі вже так стало, що тільки й мови, що про його: та як на весілля прийде, та як його побачать. Одна довідалась, що в його є мати стара; друга плеще, що він хоче у Любчиках оселитись – хату собі там цінує; третя знов виліта на вулицю, як горобець із стріхи: «Чайченка Яковом зовуть!»; четверта знов, прочула, що в його на руці такий перстень, такий!.. Та жодна без повісті не прийде.

– Дівчаточка мої, голубочки! Глядіть лишень не перехваліть його, – сміється Катря дівчатам: – славні бубни за горами, а зблизька – шкуратяні!

– Ну, ось вже весілля недалечке, – побачимо, – гудуть дівчата: – вже довідаємось дійсне, вже побачимо його – який.

– Та дай же вам боже! А то вже він трохи й онавіснів мені: тільки й мови, що він, тільки й думок!.. надокучило!

Дождались дівчата: вітають на дівич-вечір; вітають на весілля.

Ми убрались, вквітчались, біжимо сміючися, говорячи з Катрею. Маруся чогось задумана. А ми, кажу, сміємось з Катрею, жартуємо. І про того ж таки Чайченка правили, що, може, такий він, що й поглядом дівчат побиває.

– Та чому отсе Маруся нам не скаже нічого? Скажи ж бо, Марусе! – говорить Катря, – а то наче для себе ховаєш...

– І справді, чом таки не скажеш ладом, Марусе? – озвалась і я до неї.

– Та що я маю казати?

– Який він?

– Молодий, чорнявий...

– Отее і всього! – сміється Катря. – Чи мало ж по світу тих молодих і чорнявих! Як же його між ними впізнати?.. Як на те ж любчівські парубки усе чорняві... Як його пізнати? А може, в його на чолі – місяць, а на потилиці зорі сяють?

Ото ж людей на улиці і коло хати – ніде й голки встромити. Якось ми пробилися, увійшли. Тут – наші дівчата, чужі дівчата, вітаємось, питаємось, – з молодю словце перемовили...

Заграли музики, посипали дівчата у двір. А у дворі парубків – стіною стоять! Да то самих незнайомих, чужих. І де не обернешся – все на тебе незнакомі очі блискотять...

«Де ж отой Чайченко, – думаю собі, – отой вславлений?» Та й дивлюсь нишком, чи не пізнаю його де, – коли чую: «Ой мені лишечко!» – жахнулася Катря обік мене. Оглянусь я: «Що тобі?» Вона стоїть от як би вона, без гадки й думки, разом перед яким дивом опинилася – так то вона стояла, дивилась кудись... Я собі туди зирнула: між парубками високий, ставний, чорнявий козак у чорній свиті, у чорному шовковому поясі... Задивилась і я на його... Трохи схаменувшись, питаю:

– Чи ти не знаєш, Катре, хто се такий?

– Не знаю... не знаю...

– Чи не Чайченко!

– Ні... може... не знаю...

Я до Марусі, найшла її; вона задумалась – не погляне...

– Марусе! – кличу: – хто се стоїть он тамечки? Чайченко?

– Він, – каже.

«Що ж то за краса! Що то за парубок!» – шепотять дівчата між собою.

Маруся тільки поглянула у той бік, де він стояв.

– Чи ж тобі не до сподоби? – питаю.

– Хороший, – промовила стиха.

– А що вже Катря, – говорю Марусі, – то, надійсь, добром таки у йому закохалась!

А Маруся мені так-то вже поважно вимовляє: «Ти, сестрице, коханням не жартуй!» – от, мов, вона ворожка стара, абощо.

– Ну, добре, – кажу, – іди ближче, сама подивися, де тут в лиха жарти? – Взяла її за руку, притягла до Катрі.

– Катре! – почну, а Катря як стисне мені руку.

– Іде, іде, просто до нас іде! – шепче, а сама так і тріпоче.

Чайченко став коло Катрі і взяв її у танець. Вона, ота смілива меткая Катря, немов перелякалася чого, збіліла...

– Марусе, змічаеш?

Маруся ім услід дивилась своїм поглядом тихим. Скоро Чайченко пустив Катрю, усі дівчата так і тиснуться до неї:

– А що? Чи знаєш, із ким танцювала?.. Се Чайченко! Чайченко Яків! А чого ж мовчиш? Чом не говориш? Не вподобався? Вподобавсь?

– Та я ще його добре й не розгледіла, – одмовляється Катря перед дівчатами, сама озираючись округи, начеб вона у дикій пущі опинилася.

Деякі й віри їй поїняли: «Та вбачай же бо, вбачай добре: другого такого нема!» – а которі – так з-під брови на неї подивились.

А весілля, а танці не стихають; в дворі усю траву зелену підківками винесли. Чайченко танцював зо всіма; брав і мене, і Марусю: яка на очі попаде дівчина, ту він і бере.

– Він нами гордує, – обижалися інші дівчата, – що бере нас, у вічі не подивившись!

– Заждіть-бо, які ж скорі! Нехай він трохи обсвідчиться в нас, – вмовляли знов другі.

Між танцями зайшла розмова у дівчат з парубками: чи добре із багатою одружитись?

– Добре, як взяти любу та милу! – озвався Чайченко.

– Чому б тобі і не взяти, – одкаже йому Грицько Лепех, що сам, славили, кохав нишком молоду, – тобі нагани не дадуть, ти сам багатий.

– Багатий на дрібні сльози, – промовив Чайченко всміхаючись.

Музики заграли, усі пішли у танець – і Чайченко. Чи се він правду сказав, чи се він пожартував – хто його розбере! Ми усі з собою ізглянулися; багато дівчат помовкло – задумалися.

Світ вже біленький розсвітався, як ми з того весілля повертали додому. Маруся і Катря ні словечка не прокинули. Я заговорю, «ні!.. еге ж!.. авжеж!» – одкаже Маруся: якісь її свої мислоньки заносять, а Катря – то й зовсім мені одвіту не оддає; то вона швиденько йде, нас попереджаючи, то вона одстане...

Тут нас парубки наздогнали, і Чайченко був між ними. Вклонилися нам і на добраніч дали. І Чайченко... Який в його голос був отруйний! І почувеш, і пізнаєш всюди – хоч між дзвонами! А Катря наша? Де ж тії жарти? Де ті вигадки колишні? Вона ледве парубкам на добраніч оддала.

IV

У тиждень по тому весіллі були у нас молоді і запрошали до себе. Ми поїхали у Любчики всією сім'єю. Поїхала й Пилипиха з дочкою. Катря ще звечора усе наготовила убрання; прокинулася удосвіта, та чи й спала вона – не знаю; а мені – то все такі сни снилися дивні тієї ночі. Снилось мені, що виходимо ми з Катрею і з Марусею на якийсь шлях великий між степами, і всі степи тії, і весь шлях усе Чайченки закрасили, усе Чайченки, та один у один хороші...

Катря мене будить – я їй розказую: «а чи ж не дивний сон?»

Як же вона вжахнулася, почувши!

– А що те віщує? Що віщує? – притьмом іскажи їй.

– Не полохайся, Катре, – вмовляю, – се сон недільний: як до обід не справдиться, то й не ждати нічого.

– Боже, боже! Що то буде! – бідкається вона...

Зоря розсвітала, день починав біліти; ми сиділи коло віконця, – розчісувала й плела вона свої коси довгі; рум'янець густий спахував на личку, а личко було бліде.

Розвиднилося; устала мати, батько; почали лагодитись, зарані виїхали.

– Катре! – говорю їй стиха: – чи побачимо ми там Чайченка?

– Не знаю, – сама одвернулася.

– А в жадібку його побачити? Не чує.

– Катре? А хочеш, – кажу, – побачити? Хотіла вона осміхнутися, та не всміхнулася, а розсердилася.

– Отже, остили, коли хоч, жарти!

Далі що почну, то нічого не виходить: то Катря усе хвалить, то Катря усе ганить; то усе в неї вже й злишнього славне, то усе в неї ні до чого не згарне й недокладне.

Приїхали у Любчики; ще тільки були там самі родичі у молодих та ближні приятелі, от як Пилипиха; у хаті було просторо; ми першого очима зустріли Чайченка: сидів він проти дверей...

Старі собі розмовляли; ми попліч з Марусею та з Катрею, так одсторонь, сиділи. Тихесенько я Марусі свій сон переказала.

– Чи не диво ж? – питаю.

– Усе дива в бога! – одказала задумавшись.

Між родичами молодого сиділа стара бабусечка у темній хустці, у темній юпчині, біленька на виду, невеличка зростом, з смутненьким поглядом. Сама вона говорила небагато, а людям одмовляла любенько, ввічливо, якимось учасливо, місто б вона пожалувати хотіла. Вона частенько поглядала на Чайченка і на нас. Се була Чайченкова мати.

Обідня година; ніщо не правдить мого сну... А по обіді понаходило такого людей; розлігся гомін; музики заграли; танці вистроїлись.

Танцювали вже із добру годину, а Чайченко усе сидів собі та тільки дививсь, як другі підківками крешуть. Коли його мати до його нахилилась і щось говорила йому; після того він зараз пішов у танець і взяв перво Катрю, там Марусю, там мене, там і других дівчат, знов як тоді, не подивившись і в вічі жодній. Мені довелось сидіти коло Чайченка, може, заговорить, кажу; подивлюся на його – де вже сей заговорить!

– Якого тут людей! – знімаю річ сама. Він озирнувся на мене і по хаті поглянув:

– Багато гостей!

– Славне село Любчики, веселе. Ви ще тут недавно?..

– Недавно.

Так вже мені хочеться попитати, чи зостануться вони тут, – так вже!..

– Тутечки усі люди живуть доступні такі, привітні... жалко вам буде їх кидати...

– Та ми сюди на селище прийшли, у земляни пишемось любчівські.

В мене аж в очах ясно стало, як він похваливсь.

– Добре вам жити буде!

– Де жити, то жити, – почувла я од його...

Повернулися ми додому. Катря смутна була. Мати питала, чи здужає? – «Здужаю», каже.

Ведеться місяців зо два, що ми Чайченка бачимо вряди-часи: то любчівської церкви не проспимо, а з церкви зайдемо до роду, – просять на обід; по обіді гуляємо потам увесь день; то запрошали якось наші їх до себе, то знов вони нас.

Чайченкова мати купила хату у Любчиках, святила ту хату; нас звано і Пилипиху з дочкою: то ми усі на вхідчинах тих були.

На господі у себе Чайченко такий самий небалакливий, як і в людях, мати ж його дуже ласкава і привітно до всіх ставилась. Як вже ми додому виходили од їх, то вона нас проводила за свою леваду та й каже Катрі: «Коли б мені до сії хати таку пташечку, як ти!»

Ніхто того слова не чув тихого, окрім мене. Я Марусі се говорю, що чула я. Вона тільки поспитала: чи добре я чула?

З якого часу-години осмутніла наша Катря весела. Не раз я на свої очі бачила, що вона отее думає-думає, та й обіллється сльозами дрібними. Або не знать з чого, з доброго дива обрадіє: тоді співає, всміхається, червоніє. Яким вже я тихим видом не підходила розмовитись з нею, розпитаться за все, так вона ж од мене посторонь. Ні мені нічого не каже, ні Марусі. І вже до нас так не горнеться, як давно: вже вона з своїми мислоньками і вже любіш їй на самоті із собою. Тепер вже сама не промовляє слова – не залюбила і других чути – як говорять. Стала вона до діброви учащати.

Був гай, такий густий, пущі такі за річкою – все вона туди ходить. Як я настерегла, що вона береться одного разу, – я й собі за нею назирцем побігла.

У самій гущавині дубрівній, де там липина і горобина, і дуб кучерявий поспліталися вітами зеленими над холодною криничовиною, – забралась аж туди та й сидить, схиливши голову. Уявилася я – вона зараз схопилась, охмурилась... Я до неї слово зговорила... «Годі вже тобі! – промовила, – в мене голова болить!» Попоходили укупі по гаю, послушали, як листя шумлять, як вода точиться, та й додому прийшли. Така-то вже стала Катря недоторклива: ані поспитати, ані загомоніти до неї! Коли б думок-гадок своїх, а то й так нічого мені не скаже...

Побреду до Марусі, а Маруся наче стала ще тихша, ніж була; усе вона шие та вишиває, усе за ділом, усе тож в якихсь мислях... Ніякої мені поради і од Марусі. То було усе нас тройко у любій купці, а то якось розійшлися, як зозулі в лісі...

Однії неділі смуткувала я дуже сама. Катря покрилась десь, – пішла я собі до Марусі. Приходжу – вона сама у хаті, старої Пилипихи не було.

– Здоровенька була, Марусечко! – кажу їй. – Чого се ти сама дома?

– Та мати у гостину пішли.

– А ти ж? Чи не болить в тебе голова, – кажу, – як в нашої Катрі? У дівчат, як серце наброїло, то зараз на голову звернуть...

– Я чогось нездужаю трохи, – промовила Маруся. Придивилася я на неї пильно, та аж у крик покрикнула, – такеньки змарніла вона дуже, а в очах ж який смуток!

– Марусе, голубко! – кажу їй: – як ти змарніла! І чого в тебе такі очі сумтні?

– Да того, може, що нездужаю, – сказала на одвіт. – А як там Катря? – питає.

– Та нема її дома давно: мабуть, у дубах сидить та думає думку. Вже, – кажу, – її мати давно помітили, вже й питали саму Катрю і мене. Катря не признається... А я що скажу? Хіба свою догадочку? А бачу вже, що біда якась коїться: батько на Катрю позирає, – от як він її поспитає!..

Маруся поруч зі мною сидить і слухає, а сама словечка не промовить.

– Боже мій! І що се лихо таке сколотилось несподіване? І ти, Марусю, вже не така, як колись була!

Отее такеньки сидимо, а вечор темніє, – коли й Катря вбігла. Обійняла Марусю, стиснула мене, поцілувала, сіла коло нас. Мовчимо усі довго.

– Ну, бувай же здорова, Марусе! – кажу. – На добраніч! Вже час додому. Чи підеш і ти, Катре? Тебе, – кажу, – мати, мабуть, давно дожидають. Вже й спати пора.

– Химочко, голубочко! Марусе, голубочко! Я не хочу спати... Я, – каже, – я того Чайченка покохала!

– Та хіба не знаємо! – веселенько я їй одмовляю: – отсе нам новина велика!

А Маруся так-то навсправжне її питає ще:

– Чи так се, Катре? Чи справді, Катре?

– Нащо ти мене так питаєш, Марусю? Я його люблю.

– Чи щиро? Чи велико, сестрице? Подумай!

– Та боже ж мій, боже! – одкаже Катря: – та я його од першого разу покохала. Вже я з того весілля за ним пропадаю. Тільки ти не вважала, а з мене вже усі дівчата сміються...

– Ні, – каже Маруся, – я вважала та думала: се так... Я думала – забудеш...

– Хіба як очі заплющу!

– То поможи тобі боже, Катре! – промовила Маруся.

– Дай тобі боже, Катре! – кажу їй я. Кинулась нас цілувати, жалувати Катря.

– А він же чи полюбить? – стала тоді гадати. – Може, насміється! Скажи, Марусю, скажи, Химо! Чи він любитиме?

– Ой, трохи чи не більше ти од нас відаєш про це, Катре, – говорю, – десь ти його бачила, або що, бо ти чогось наче на світ одродилася сьогодні. Признайся ж і нам, любко, щоб і ми знали.

– Я його бачила, – розказує. – Була я у гаях і забрела дуже далеко, аж туди к чужосільським левадам; ішла собі, коли чую: «Здорова була!» Глянула – бачу його, віри не йму. Се, кажу, моя дума щоденна, щочасна вживилася... А він усе говорить до мене, усе говорить....

- Що ж він тобі говорив?

- Питав мене, чого зайшла, чом невесела...

- Що ж ти йому сказала? - я все її питаю; Маруся тільки слухала.

- Так зайшла, - кажу, - гуляю собі, і я, - кажу, - весела... Тоді він питав мене, чи хутко ми будемо у Любчиках, і казав, що у Красному церква згоріла... І що був він у ярмарку оттоді, як ми ходили до церкви, а його не було - він-то у ярмарку був, - говорив, що туга його обіймає... І провів мене аж до самісінького нашого тину. Ішов усе поруч зо мною... Спасибі тобі, вечір темний, і ти, доленько моя щасна!.. А Яковенко вже рушники побрав у Ганни; на тому тижню весілля. Пита він, чи будемо...

- Отсе, - кажу, - тепер треба ще на те весілля прибиратись. Трохи й ми з тобою там розважимося, Марусю!

- Та не знаю ще, - каже, - як мати схочуть!

- Хіба самій не манеться? Хіба не попросиш матусі?

- Та якось вже буде, - одказала.

- Ти, - кажу, - сумуєш чогось, Марусе; чи не пішла б ти із нами?

А Катря тоді:

- Сумує Маруся? Чого сумує?

- Голубко, - говорить мені Маруся, - мені не сумно, а коли й буде кому сумно, люди не розважать!

- Тільки той, кого любиш, розважить, - озвалась Катря.

- Покохаймо кого-небудь, Марусе! - жартую.

Маруся нічого не одказала.

- Щаслива будеш, - говорить Катря.

- Покохаймо ж, Марусе! - я знов до неї.

- Не жартуй, - одкаже тихо.

Надійшла Пилипиха. Попрощались ми й пішли з Катрею додому. А Катря сього вечора да така ласкава була й весела, і смирененька така, що я такою її зроду не бачила.

V

Ходила Катря у Любчики нібито заповочі позичати червоної та й повернулася додому ік вечору така, що батько споглянув та й поспитав в неї, де була, де ходила, а почувши де і пощо: «як така з тебе швачка, - каже, - то дбай, щоб не позичати заповочі вдруге по чужих селах».

По тім слові батько вийшов з хати, запаливши люльку.

- Що тобі, моя дитино! - упада вже коло Катрі мати. - Уступила до хати біла мов білочок... що тобі, доню?

- Нічого, мамо, нічого!

- Де вже там нічого! Журиш ти мене, дочко! Прийшла Пилипиха до нас з Марусею. Мати з старою зняли розмову, а ми, дівчата, у садок поскорилися.

- Що ж таке, Катре? - питаю.

- Сьогодні він увечері буде, - він сьогодні прийде до мене...

- А ти ж як, вийдеш до його? А батько не почує?

– То що? Щоб я не вийшла? До його щоб я не вийшла? Нехай чує батько, нехай чує мати, нехай усі – я до його вийду!

– Та як батько почує, то не пустить, – кажу, – як вже ти собі там не ймися, а мусиш зостатися тоді.

– Я не зостануся, я піду!.. Чого ти на мене надалася, недобра дівчино?..

– Я тобі саму правду говорю, Катре; хіба ж я нападаюся на тебе?

– Не треба мені такої правди, не хочу я такої! Я вже бачу, що ти мені не щира подружниця, ти мені не хочеш у допомі стати, я сама за все стану!

– Слухай лиш, Катре, чого-бо ти вгнівалася? Я правду тобі виказала, та я ж тобі і в пригоді стану, коли вже не можна інако...

Тоді вона мене цілувати, тоді вона мене обіймати! Почали ми змовлятись, як двері відчинити Катрі і як їй вийти. Радилась і Марусі питались, що вона думає, – сама вона нічого не говорила й нічого не питала, сиділа собі тихо, як на могилці...

Катря усе розказала, як вона у Любчиках була.

«Його мати мене покликала сама, як я йшла улицею, і жалувала мене любо, і розпитувала, чи мене хто сватає, чи я кого вподобала... А він усе оддалік стояв, не підходив... Так-то вже мені гірко стало! «Я, – кажу, – сії осені заміж піду». Як я сказала, вона як покрикне: чи ж то правда? «Що?» – запитав він у матері, а вона йому каже, що я заміж піду восени...

Я тоді попрощалась з ними. Вона зітхнула, провела мене трохи і каже: «Шкода мені тебе, дівчино!..» – що я аж слізьми вмилася... Одійшла трохи, стала, – та нехай хоч на їх хату подивлюся, коли він і виходить із воріт, і йде... Я хочу далі – не можу... Діждалась, що він близько до мене зблизився... Зблизився: «Чи правда сьому?» – поспитав... Дівчатонька, голубоньки! Коли б же я сама знала, як я йому призналася, що я його кохаю одного у світі... Довго говорити не можна було: усе знакомі люди доходжали улицею; тоді я йому сказала – нехай прийде до мене ввечері, він сказав – прийде...»

Скоро наші старі поснули, я випустила Катрю з хати, а сама сіла, щоб сон не хилив, та мені не спалося: лихо та й годі дождатись було! Нема, та й нема, та й нема!

«Як се вона гаїться, – думалося мені. – Що їй добре, то й забула про мене, яково тут мені дождати, боячись... Такі-то люди на сьому світі!»

А там і те я згадала, що я сиротую, що вбога я та не при батькові-матері зросла, живу у чужій сім'ї з ласки; що не пожалує ніхто мене щиро, не любить ніхто душею усію... І за що я перше дякувала, з того самого тоді сліз гірких уточила; за що було, хвалити бога, вік байдуже, у той час так того забажалося, так-то вже треба стало...

Горюючи-плачучи, ізвела голову, погляну – як-то округи мене сумно усе, а у вікно вже світання синіє...

Очутилася я якось одразу, та й самій мені чудно стало; чого се я такеньки і чим зажурилась? Хіба ж я не знала Катрі, що вона до світу забарить? Та й яка б то дівчина з кохання поспіхом дбала? І чи я ж сьогодні всиротіла? Чи се тепер тільки зубожіла?

Кінець ознакомительного фрагмента.

Купити: <https://tn.knigapoisk.com/marko-vovchok/tri-doli>

надано

Прочитайте цю книгу цілком, купивши повну легальну версію: [Купити](#)